

М. А. Милан
ЛИШАНЧИЋ

историичар
Народни музеј Чачак

УДК: 329.78:316.7(497.11)"1965"
316.75(497.11)"1965"

ДРУШТВЕНЕ АКТИВНОСТИ НА ОМЛАДИНСКИМ РАДНИМ АКЦИЈАМА НА ПРИМЕРУ ОРА „ЧАЧАК 65“

АПСТРАКТ: *Рада анализира друштвене активности и њихово место у свету омладинских радних акција. „Хероизам младих“ је кроз радне акције помогао новом режиму да након Друге светске ратне обнови земљу, а временом су „југословенска друштва у малом“ постала индустријација и пољопривредна различите друштвене експерименте. Локална радна акција у Чачку 1965. године, организована на микро-савезном нивоу, представљала је слику типичне радне акције, а преко ње и тенденција југословенске друштва 60-их година.*

КЉУЧНЕ РЕЧИ: *омладинска радна акција (ОРА), Чачак, чачански крај, пољопривреда, друштвене активности*

Омладинска радна акција је сложена, полидимензионална друштвена појава која представља једну од значајнијих феномена у историји социјалистичке Југославије. Ослобођење Југославије 1945. године означило је крај рата, али не и револуције која је ушла у фазу стварања новог друштва. Нова власт, предвођена Комунистичком партијом, приступила је свеопштем друштвеном преображају и стварању новог, „социјалистичког“ човека.

Модернизација и индустријализација су постали симболи нове идеологије и уз помоћ јаке агитације на културно-економском плану нова власт је захватила све поре друштва и саопштила да ће сви житељи Југославије, у складу са могућностима, допринети комплетном „социјалистичком преображају“. Култ рада постао је индикатор за реализацију амбициозних планова који су обелодање-

ни 1947. године у Првом петогодишњем плану.¹ Материјална основа за остваривање мегаломанских планова индустријализације земље обезбеђена је законским одредбама у периоду 1945-1948. године (конфискацијом, национализацијом, новцем Совјетског Савеза), али се рачунало и на велико залагање омладине.²

Убрзо након ослобођења, омладина је ангажована широм Југославије на најразличитијим пословима, углавном у виду рада за егзистенцијалне потребе друштва угроженог ратним разарањима. Неки од таквих су берба кукуруза, сетва у Војводини, сеча дрва на Руднику

¹ Народна скупштина ФНРЈ усвојила је Закон о петогодишњем плану развоја народне привреде Југославије за период од 1947-1951. године. То је једини петогодишњи план донет у виду закона и базирао се на совјетске „пјатиљетке“; [Бранко Петрановић, *Историја Југославије 1918-1988* (Београд: Нолит, 1988), 94-95].

² Милош Тимотијевић, *Модернизација балканског прага (1944-1989)* (Чачак: Народни музеј, 2012), 108.

и Црном Врху, поправка пруга у Словенији, Лици, Банији, превоз жита из Ужица за Санцак. Почетак социјалистичких радних акција везан је за пролеће 1942. године када долази до масовног формирања омладинских радних јединица. У селу Војићима (код Кључа) формирана је Прва ударна пољопривредна бригада која је узела учешћа у жетви у Саничкој долини августа 1942. године.³

Напори ратне омладине пренети су и у период након ослобођења али са другим мотивима. Егзистенција и борба против непријатеља били су примарни циљ организоване омладине до ослобођења, када су замењени мотивима идеолошко-економске природе - модернизацијом, индустријализацијом и стварањем „човека социјализма“. Историја омладинских радних акција од 1945. до 1965. године може се поделити на следећи начин:

- велике (савезне) послератне радне акције од 1945. до 1952. године;
- локалне радне акције од 1953. до 1958. године;
- оживљавање савезних радних акција од 1958. до 1964. године;
- локалне радне акције од 1965. до 1967. године.

Процењује се да је око милион омладинаца Југославије (међу њима је било и 16 000 страних држављана углавном из западне Европе) у периоду 1946-1952. године радило на 70 значајних објеката (пруге Брчко-Бановићи, Шамац-Сарајево, ауто-пут Београд-Загреб) и да је својој новој земљи дала око 60 милиона радних дана.⁴ Време од 1953. до 1958. године обележиле су локалне радне ак-

ције. У том периоду организовано је 18 500 акција локалног карактера у којима је учествовало око милион омладинаца сврстаних у 11.000 бригада. Радило се углавном на подизању мањих објеката и реконструкцији постојећих. Ницали су нови спортски објекти, установе културе, школе, путеви, пољопривредни и комунални објекти.⁵

Са 1958. годином отпочео је нови талас савезних радних акција. Шести конгрес Народне омладине прихватио је задатак да се изгради комплетан ауто-пут од Љубљане до Ђевђелије.⁶ Комунистичка омладина са 11.280 бригадира 1960. године гради пут Прељина-Чачак-Ужице дуг 37 километара, а исте године учествује и у изградњи фабрике аутомобила у Крагујевцу и на спомен-тргу у Ужицу. Са 1964. годином стају савезне радне акције а почиње нови талас локалних међу којима је и радна акција „Чачак 65“.⁷

Чачански „потоп“

Окидачи за покретање омладинских радних акција били су углавном идеолошко-економске природе (модернизација, индустријализација). Међутим, радна акција у Чачку имала је нешто другачију предигру у виду природне катастрофе која је задесила Чачак и околину у ноћи између 12. и 13. маја 1965. године.

Поплава која је те ноћи задесила чачански крај, највећа је у дотадашњој историји града. Обилне падавине подигле су ниво воде у рекама што је довело до пуцања бране у Ужицу и пробијања

³ Срећко Михаиловић, *Омладинске радне акције* (Београд: Истраживачко-издавачки центар ССО Србије, 1985), 198-199.

⁴ Слободан Селинић, „Омладина гради Југославију“, *Архив* 1-2 (2005), 87.

⁵ Селинић, *Омладина гради Југославију*, 89-90.

⁶ Ауто-пут је грађен од 1958. до 1963. године и градило га је око 600 000 омладинаца, радника и припадника војске; (Селинић, *Омладина гради Југославију*, 90).

⁷ Михаиловић, *Омладинске радне акције*, 212-213.

земљаног насипа у Овчар Бањи, тако да је Западна Морава нанела страховиту материјалну штету Чачку који није имао адекватну заштиту. Штету су претрпела насеља Овчар Бања, Парменац, Љубић и Љубић поље, део Пријевора, Трбушани од железничке пруге до Мораве, Коњевићи, Прељина, Балуга и Атеничко поље. Према тадашњим проценама било је поплављено око 1000 станова или 900 зграда разног типа, око 100 кућа, а теже оштећено преко 400 домова. Разорни интензитет поплаве огледа се у податку да је вода носила аутомобиле, лежајеве, ормане, али и да је потпуно уништен пут Овчар Бања-Чачак у дужини од 2 километра. Оштећени су и пруга Чачак-Пожега, многи путеви у околини града, мостови, као и брана у Међувршју.⁸

Чачански крај је често погађан изливањем Мораве, а најпознатији, уједно и најтежи, били су 1860, 1896. и 1958. године. Међутим, ниво Мораве 1965. био је 4 метра већи од нормалног, што далеко превазилази њене нивое из претходних периода. Поплавом је тешко погођена и чачанска привреда. Настрала су градилишта „Тунелоградње“ и „Мостоградње“, тешко су настрадали и целокупна електрична мрежа, градски водовод, а 13 предузећа је претрпело значајне последице. Настрадали су „Бетоњерка“, „Први мај“, „Сима Сарага“, „Југопетрол“ и „Петролгас“. И чачанска пољопривреда је тешко погођена поплавом. Сматрало се да је систем за наводњавање уништен за око 80%, а поплављено је и око 3000 хектара плодних ораница, док је број пострадаога сточног фонда било немогуће одредити.⁹

⁸ Аноним, „Штета достиже око 15 милијарди динара“, *Чачански глас*, 16. мај 1965.

⁹ М. Чоловић, „Бујица разорила „Бетоњерку“, *Чачански глас*, 21. мај 1965.

Организација и циљеви ОРА „Чачак 65“

Градска власт, уз издашну помоћ ЈНА, отклонила је тренутну опасност али последице ове катастрофе није било лако санирати. Велику материјалну штету било је тешко надокнадити, па се локална власт обратила за помоћ другим републикама и савезној власти. Дугорочне мере су предвиђале санацију објеката, путева и осталог, али је примарни циљ био изградња бедема.¹⁰ Идеја о подизању градског бедема враћена је у живот што је довело до омладинске радне акције која је уследила 48 дана након велике поплаве 1965. године.¹¹

Одлуку о поверавању изградње бедема омладинским радним бригадама донела је чачанска Општина на заседању почетком јуна 1965. године. Одлука је донета у сагласности са Општинским комитетом Савеза омладине, а поред изградње одлучено је и да се бедем уреди као својеврсно градско шеталиште. Идеја је потекла и од Штаба за одбрану од елементарних непогода који је обезбедио потребна финансијска средства из Фонда за комуналије, али и из Фонда сакупљеног новца грађана Чачка. Потребна механизација је такође обезбеђена, што је продужило трајање ОРА на два месеца (јул-август). Куриозитет везан за одлуку о покретању ОРА је и тај што за 1965. годину није организована радна акција на савезном нивоу, што је и подстакло

¹⁰ Аноним, „Дугорочан програм мера“, *Чачански глас*, 4. јун 1965.

¹¹ О бедему се тих дана говорило често на чачанским улицама, „суво злато“ је била најчешћа метафора за комунални објекат који би град штитио од сличних недаћа у будућности. У штампи су се појављивали фелтони посвећени плану о изградњи градског бедема још из 1896. године, што је представљало жестоку критику упућена локалној власти за несарност и небригу (Аноним, „И само дотле до тог бедема...“, *Чачански глас*, 21. мај 1965).

локалну власт да покрене својеврсну микросавезну радну акцију у Чачку.¹²

Омладинска радна акција „Чачак 65“ почела је 1. јула и трајала је до 31. августа 1965. године. На изградњи бедема радило је укупно 412 омладинаца (214 у првој и 198 у другој смени) у две смене (јул-август). Поред Чачана, било је бригадира из свих савезних република. Омладина је долазила из Цеља, Марибора, Вараждине, Зрењанина, Добоја, Никшића, Скопља, Крушевца, Краљева, Горњег Милановца, Приштине, Славонског Брода, Рашке, Трстеника и Новог Пазара. ОРА „Чачак 65“ имала је 4 бригаде. Јулске су носиле имена „13. мај“ и „Омладинска солидарност“, а августовске „Надежда Петровић“ и „Коста Новаковић“. Старосна структура бригадира била је између 16 и 25. година живота. Највише је било средњошколаца, али је било и студената и радника. За потребе радне акције изграђено је насеље под именом „Братство и јединство“, које је било смештено у и око зграде Техничке школе у Чачку. Зграда школе није била најидеалније решење, па је стога претрпела одређене адаптације и дограђивања. Изграђени су терени за културно-спортске манифестације и извршена је санација санитарног чвора који је био оцењен као дотрајао и застарео. Насеље је располагало сопственом амбулантом, библиотеком, теренима за спортска надметања, дискотеком, тв салом, конференцијским простором и разгласном станицом.¹³

Организација рада на ОРА „Чачак 65“ предвиђала је да бригаде делају на проширивању и доградњи старог бедема

¹² М. Мариновић, „Изградња и проширење чачанског бедема биће поверена омладинским радним бригадама“, *Чачански глас*, 4. јун 1965.

¹³ М. Мариновић, „Све ће бити спремно на време“, *Чачански глас*, 25. јун 1965.

и на изградњи заштитног бедема у дужини од 2060 метара који се протезао од железничког моста, поред спортске хале КК „Борац“, до кафане „Белви“. Ширина бедема са банкинама износила је 3,5 метара. Копани су и канали за електричне каблове због плана градских власти да у будућности бедем претворе у градско шеталиште.¹⁴

Изградња бедема око водовода у Бељини била је поверена омладинцима друге, августовске смене, као и рад на санацији штете у Овчар Бањи. Бригадир су радили и на градњи темеља за нове стамбене објекте у Улици Слободана Пенезића - Крцуна (данас Немањиној улици) и на поправци стадиона ФК „Борац“. Такође, бригаде августовске смене радиле су и на пресецању новог корита Лозничке реке и скидању хумуса у Улици Цара Душана.¹⁵ Бригадире ОРА „Чачак 65“ имали су велику помоћ у механизацији, а надлежне фирме за целокупни пројекат изградње бедема и санације последица поплаве биле су „Хидроградња“ и Комунално предузеће „Морава“.¹⁶

Радни учинак бригадира је према званичним извештајима имао просечан учинак од 136 одсто. Омладинци ОРА „Чачак 65“ учествовали су на операцијама на којима је ископано и пребачено 9 808 м³ земље и шљунка, утоварено и истоварено 2 109 м³, избраздано 1 375 м³ коловоза, превезано колицима 2 357 м³ земље и шљунка, посечено 12 859 м³

¹⁴ Бедем је касније електрифициран (постављене су 33 светиљке, као и клупе за одмор). Косине бедема су обogaћене зеленом површином и дрвћем, а створени су услови и за изградњу паркинг простора за посетиоце стадиона ФК „Борац“ (Аноним, „Дело вредних руку“, *Чачански глас*, 3. септембар 1965).

¹⁵ Аноним, „Велико дело младих“, *Чачански глас*, 3. септембар 1965.

¹⁶ Аноним, „Гради се бедем солидарности“, *Чачански глас*, 16. јул 1965.

шибља и 191 дрво, истоварено и утоварено 1 107 тона грађевинског материјала, скинуто 3 386 м³ хумуса, изграђено 2 607 метара банке итд.¹⁷

Омладинци на ОРА у Чачку 1965. године постигли су задате и планиране циљеве и норме. Међутим то је само мали део онога што што су они допринели својим доласком на радну акцију. Чачак је из „првог реда“ искусио феномен радне акције који је шири од пуког истицања кубика ископане и пренете земље, утрошеног цемента, измешаног малтера и сличног.

„Бедем солидарности“

Иако је економски аспект логичан избор за примаран циљ радних акција, друштвене активности и њихов значај за развој омладине задиру дубоко у суштинску омладинског рада. Сврха радних акција била је двојака - да се изграде инфраструктурни објекти који су неопходни за развој привреде и да се кроз рад и партиципацију омладине у подизању стандарда уздиже и њихова свест о новоизграђеном друштву.

О економској исплативости може се нашироко расправљати али је политички, идеолошки, васпитно-образовни и културно-забавни значај омладинске радне акције од почетака имао континуитет. Комунистичка партија је преко својих представника на ОРА заводила своју политику, агитовала међу младима и усмеравала их „на прави пут“. Поједини државни пројекти, попут самоуправљања, експериментисани су управо на радним акцијама. Власт је нашироко потенцира-

ла на изградњи такмичарског духа што је једна од основних карактеристика радних акција. Термин „ударник“ био је актуелан током читавог периода трајања ОРА у Југославији, а посебно у његовом раном периоду. Популарисање ударништва везује се за страхановски покрет у СССР, што је довело до стварања сличних југословенских хероја попут Алије Сиротановића.¹⁸ За југословенски партијски врх радне акције су нарочито од средине 50-их година, попримиле изразити васпитно-образовни карактер. Оне су постале својеврсне „школе социјализма“, „школе комунистичког и радног васпитања“ и на њих се гледало као на место где се могу стећи практично знање и (ли) посао. Радне акције су биле и колевка „братства и јединства“ која је омогућавала младима да упознају различите крајеве и обичаје у Југославији, да размене искуства и да се на тај начин интегришу у новостворену државну заједницу.

Друштвене активности радне акције („креативно акцијашење“) биле су у првом плану, како за партијски и државни врх, тако и за саме бригадире. Институционални циљеви радних акција, како их је формулисао и сам Јосип Броз Тито, јесу, пре свега, формирање социјалистичке личности младог човека и његово идеолошко-политичко и радно образовање. Остали циљеви који се помињу су и ширење братства и јединства, образовање омладине, ширење и неговање тековина НОБ-а, стицање радних навика, изградња самоуправне свести, али и подстицање младалачког духа омладине.¹⁹ Што се самих бригадира тиче и код њих доминирају друштвени аспекти оmlа-

¹⁷ Аноним, „Велико дело младих“, *Чачански глас*, 3. септембар 1965.

¹⁸ Селинић, *Омладина гради Југославију*, 93.

¹⁹ Михаиловић, *Омладинске радне акције*, 26-28; Јосип Броз Тито, *Одговори*, прир. Ристо Тошовић (Београд: Српска књижевна задруга, 1977), 131-138.

динских радних акција. Највећи број њих (чак 84-89%) сматра да су најважнији циљеви ОРА зближавање младих, пријатељство, другарство, братство и јединство.²⁰ Омладинска радна акција „Чачак 65“ укалупљује се у већ поменуте бројке. О економској (не)оправданости акције нико није ни говорио али се о друштвеним активностима звонило на сва звона. Друштвене активности чачанске ОРА, као најважнији сегмент радне акције уопште, можемо поделити у три групе: идеолошко-политички, васпитно-образовни рад и културно забавне активности.

ОРА „Чачак 65“ из 1965. године илуструје све елементе једне радне акције. На примеру ОРА у Чачку могу се сагледати не само карактеристике једне радне акције, већ и читав период 60-их година и све што је он донео, не само југословенском друштву, већ и самој омладинској радној акцији.

Идеолошко-политички рад

Омладинске радне акције имају више идеолошких димензија. Најпре, сам државни систем био је погодан тле за остваривање идеје ОРА на којој је, као специфичном облику друштвене активности, планирана и очекивана активност. Сматра се да без идеолошке сагласности организатора (државе) и чинилаца (бригадира) омладинске радне акције не би ни било. Државни врх је настојао, током читавог трајања ОРА, да преко идеолошко-политичког рада ту везу интензивира, прошири и ојача. Са друге стране, брига-

дири долазе на ОРА јер то представља једну од консеквенци њиховог идеолошког убеђења и привржености систему.

До 1965. године идеолошко-политички рад на ОРА је прошао кроз две фазе. Руди Супек види ову делатност као процес друштвеног освештавања омладине у духу социјализма (до 1961. године), али и као процес друштвеног освештавања омладине на радним акцијама у оквирима већ постојећих друштвених вредности.²¹ Садржаји идеолошко-политичког рада најчешће су и промоција НОБ-а, социјалистичке револуције, рада и организације ССОЈ-а, спољна политика Југославије и актуелна светска политика. Политички значај ОРА потенциран је преко присуства истакнутих партијских функционера на радилиштима, истицањем мотива братства и јединства, потенцирањем на датумима важних државних празника, али и истицањем имена народних хероја које су носиле бригаде на радним акцијама.²² Реализација идеолошко-политичког рада углавном је вршена преко класичних предавања, дебата, и такмичења, што је у многим случајевима доприносило једнообразности и сувопарности ове активности која никада није била популарна међу бригадирима.²³

Идеолошко-политички рад се на ОРА „Чачак 65“ огледа у светлу неколико истакнутих елемената. Најпре треба поменути неизоставно истицање рада као

²¹ Михаиловић, *Омладинске радне акције*, 139-142.

²² Дан ОРА је 1. април, јер су тада почеле припреме за изградњу пруге Брчко-Бановићи [Гордана Горуновић, „Сећања на Омладинске радне акције као елемент југословенског наслеђа: из перспективе учесника и активисте“, *Огледи о југословенском наслеђу* (2012), 184].

²³ Процент незадовољних бригадира варирали су у зависности од садржаја и организације идеолошко-политичког рада. Тако се дешавало да на неким радним акцијама (ОРА „Београд-Бар“ ’71) више од пола омладинаца буде незадовољно, док је на неким проценат износио свега 5 одсто (Михаиловић, *Омладинске радне акције*, 143-144).

²⁰ Према истраживању за 1974. годину у врху листе бригадирских циљева су и изградња земље (46%), стицање радних навика (13,7%) и развијање самоуправне свести (12,4%) (Михаиловић, *Омладинске радне акције*, 29).

ултимативне и универзалне идеолошке споне свих радних акција. Рад је промовисан преко добро познатих, устаљених и ефикасних сегмената као што су ударништво и норме. У обе смене (јул/август) обе бригаде су проглашене за ударничке, додељиване су награде (похвалнице, прелазне траке) најбољим појединцима и четама. Рад је био уздизан и преко истицања појединаца који су својом скромношћу, посвећеношћу и залагањем, „крампом и лопатом“ зрачили, пробијали норме и дизали морал и тако утицали на свеукупно стање у групи (бригади).²⁴

Давање имена истакнутих личности бригадама на ОРА, као и слављење важних празника југословенског социјализма, није мимоишло ни чачанску радну акцију. Имена бригада на ОРА „Чачак 65“ представљају интересантан спој идеолошког, политичког и локалног. Наиме, три од четири имена везана су директно за Чачак али све имају дубљи идеолошки и политички значај. Бригада „13. мај“ прве, јулске смене носи име по Дану државне безбедности, датуму оснивања ОЗНА-е. Назив бригаде алудира на сам појам безбедности који би Чачку, уз помоћ радне омладине под барјаком овог датума, донео изградњу бедема, симбола заштите од поплава. Бригада са именом „Коста Новаковић“²⁵ јасно говори о истакнутој личности КПЈ, Чачанину, те стога овај назив бригаде има и едукативан значај тако што су гости из других република

могли увидети допринос, место и значај чачанског краја у историји комунизма у Југославији. Називи августовских бригада, „Надежда Петровић“ и „Омладинска солидарност“ повезане су истим мотивима. Солидарност представља лајтмотив читаве ОРА у Чачку чиме су назначени спремност и несебичност омладине из читаве Југославије да својим радом и саосећајношћу помогну своје „другове“. Појам је несумњиво повезан и са Надеждом Петровић. Ако изузмемо едукативни мотив, као и у случају Косте Новаковића, име ове знамените Чачанке симбол је и солидарности због њеног несебичног ангажовања као болничарке у Великом рату.²⁶ Овим су локалне власти објединиле идеолошке и културолошке компоненте које карактеришу тадашње друштво, државу, али и сам чачански крај.

Предавања и дебате око актуелних политичких, друштвених и економских кретања у Југославији и свету, посете политичких званичника и присуство медија, били су пракса и на чачанској радној акцији. Организациони одбори, команданти насеља „Братство и јединство“, као и сами бригадири, организовали су низ дебата, предавања и дискусија. Најинтересантније теме биле су ситуације у Јужном Вијетнаму и Грчкој, као и научне експедиције на Хималајима. Било је и интересовања за актуелна политичка дешавања у земљи, а бригадири су се посебно интересовали за теорију развоја научног марксизма.²⁷ Локални али и савезни

²⁴ М. Јовичић, „Марјанова друговања“, *Чачански глас*, 16. јул 1965.

²⁵ Коста Новаковић (1886-1937), истакнути члан Социјалдемократске партије и КПЈ од 1906. до 1927. године који након бекства из затвора одлази у Совјетски Савез где наставља своју партијску активност. Сматра се да је погинуо у Стаљиновим „чисткама“ [Милован Вуловић, *Знамења слободе* (Чачак: Општински одбор СУБНОР-а, Друштво за неговање традиција ослободилачких ратова од 1912. до 1918. године, 1994), 142; Божидар Златић, *Чачански крај* (Чачак: Просвета, 1969), 103].

²⁶ Надежда Петровић (1873-1915), великан уметности и сликарства. Сматра се оснивачем југословенског модерног сликарства. Студирала је у Немачкој, Француској и Италији. Учествовала је у балканским ратовима и Првом светском рату као болничарка. Умрла је 1915. године од последица тифуса (Вуловић, *Знамења слободе*, 31-32; Златић, *Чачански крај*, 75).

²⁷ Велику популарност код омладине 60-их година стекао је немачки социолог и политички теоретичар Херберт Маркузе, предводник покрета „Нове левнице“ (Љубица Пили-

представници владајуће партије показивали су велико интересовање за ОРА у Чачку. Било је представника партије и локалних власти из готово свих крајева Југославије, а пружена је политичка подршка и са врха у виду посете Ивана Гајића, члана ЦК СРС и председника Феријалног Савета Србије. Чачак је био домаћин гостима из Зрењанина и Крушевца, али и екипи Радио Београда и осталих представника „седме силе“. Путем медија публицитет чачанске ОРА, као својеврне локално-савезне радне акције, ненадано је растао. Екипа Радио Београда снимила је међу бригадирима популарну емисију тог времена („Буди мој гост“), док су листови „Свет“ и „Младост“ правили сопствене репортаже.²⁸

Један од најзначајнијих мотива на омладинским радним акцијама јесте „братство и јединство“, што је био случај и на ОРА „Чачак 65“. Од радних акција се очекивало да јачају братство и јединство и да се младима омогући упознавање са људима и обичајима у крајевима где се радна акција одржава. Међу самим бригадирима доминирало је мишљење да је основни мотив доласка на ОРА дружење и стицање пријатељстава што представља основни елемент идеје братства и јединства. У Југославији није било масовнијег сусрета младих од ОРА, тако да су оне биле идеалан полигон како за „инсталацију“ државне политике, тако и за изградњу осећаја заједништва међу младима.²⁹ Иако званично локална, ОРА у Чачку имала је и мини-савезни карактер што ју је квалификовало за дефиницију „ковачнице братства и јединства“.

повић, Велибор Стефановић, „Ој Чачани и Чачанке младе, сетите се најбоље бригаде...“, *Чачански глас* 16. јул 1965).

²⁸ Аноним, „Велико интересовање за рад бригадира“, *Чачански глас* 16. јул 1965.

²⁹ Селинић, *Омладина гради Југославију*, 95.

Омладинско насеље код Техничке школе које носи име овог мотива било је место окупљања младих из свих република СФРЈ, што је потврда идеолошког склопа који представља савезна радна акција. Локална власт и сами бригадири сматрали су да је братство и јединство основни мотив, па је тако Милош Станковић, командант омладинског насеља, истицао да је ширење братства и јединства основни циљ који је у потпуности успео. Бригадир Милан Стојковић из Никшића наводи да је ОРА „бедем, тврђава братства и јединства које представља бесмртно дело омладине и њене солидарности“.³⁰

На крају треба поменути и улогу ОРА као места сећања и неговања традиције НОБ-а. Наиме, у првој половини 60-их година долази до заокрета у политици владајуће партије која се тицала промоције наслеђа НОБ-а. Уставом из 1963. године мења се име државе која постаје СФРЈ, када се по први пут јавно покреће национално питање. На Осмом конгресу СКЈ сам Јосип Броз Тито оценио је да су „националности преживеле“ и да треба јачати југословенски социјалистички патриотизам.³¹ Један од најефикаснијих начина имплементације овакве идеје јесте инсистирање на наслеђу НОБ-а у оквиру идеолошко-политичког рада на омладинским радним акцијама.

На примеру чачанске радне акције из 1965. године можемо видети начин и опсег деловања локалних власти, ССОЈ-а, као и медија који су, пратећи званичну државну политику, организовали низ манифестација посвећених борби партизана у Другом светском рату. Већ се код извештаја о поплави у мају 1965.

³⁰ Ферид Мујезиновић, „Бригадири ће из Чачка понети само најлепше успомене“, *Чачански глас* 3. септембар 1965.

³¹ Петрановић, *Историја Југославије 1918-1988*, 352-353.

године наслућује тенденција новог курса. Помоћ војске ЈНА у организацији, људству и механизацији, медији су искористили да испредају хвалоспеве на рачун народне војске која је, као и током рата, одбранила домовину.³² Поплава је приказивана као попрште некакве имагинарне битке добра и зла, надљудског против земаљског, а ултимативни победник је војска. Истицана су имена војника, официра, команданата који су тако добијали статусе неких нових народних хероја. Умешност, способност, сналажљивост, солидарност, саосећајност, несебичност и пожртвованост су епитети коришћени за армију спаса која је уместо оружја користила „кранп, лопату и ашов“. Врло брзо, војници су постајали спаситељи, уздизани и хваљени попут хероја из НОБ-а.³³

На радној акцији у Чачку није мањкало садржаја који се тицао ратне тематике. Програми везани за овај мотив били су разноврсни и вишеслојни. Организовани су излети на Кадињачу и Партизанске воде за обе смене са пропратним предавањима и казивањима првобораца о „Ужичкој републици и славној Кадињачи“.³⁴ Организоване су и посете костурници палих бораца на Спомен-парку, а јулска смена је полагала венце поводом празника Дана устанка (4. јул) у Другом светском рату. Бригадири су присуствовали и одавању почести приликом откривања бисте народног хероја Боже Томића у кругу Фабрике хартије у Чачку.³⁵

³² Миле Мојсиловић, „Куд народна војска прође...“, *Чачански глас* 4. јун 1965.

³³ Лека Обућина, „У борби са стихијом“, *Чачански глас* 16. мај 1965.

³⁴ Љубица Пилиповић, Велибор Стефановић, „Ој Чачани и Чачанке младе, сетите се најбоље бригаде...“, *Чачански глас* 16. јул 1965.

³⁵ Божо Томић (1917-1944), један од организатора устанка у љубићком крају 1941. године. Био је политички комесар

Васпитно-образовни рад

Велики значај омладинских радних акција лежао је у описмењавању и образовању омладине Југославије. Оваква активност присутна је од првих акција за време рата до последњих крајем 80-их са одређеним изменама у садржају и начину реализације. Елементи васпитно-образовног рада, курсеви, предавања и течајеви били су организовани у зависности од тренутних потреба и околности у самој држави и друштву. Тако је у току рата ова активност служила за обуку омладине у руковању оружјем³⁶, док су у периоду првих поратних акција углавном организовани алфаветски течајеви за описмењавање омладине, па је тако у периоду од 1946. до 1952. године описмењено око 70.000 младих људи.³⁷ „Велики образовни центри“, како су третиране акције, биле су школа за стотине хиљада младих људи који су се у периоду првих ОРА углавном оспособљавали за занимања потребна за рад у привреди. Најзначајнији течајеви и курсеви тог периода били су зидарски, бетонски, армирачки, браварски и многи други. У периоду од 1958. до 1964. године програми добијају на разноврсности и реализују се у више различитих димензија. Поред стандардних метода рада додају се и предавања, изложбе, приказивање техничких филмова, објављују се фото-техничке новине и часописи. Амаатерски курсеви 60-их година постају

другог батаљона Друге пролетерске бригаде. Погинуо је на Белим Брдима 1944, а за народног хероја проглашен 1951. године (Вуловић, *Знамења слободе*, 139-140; Златић, *Чачански крај*, 124).

³⁶ Предвојничке обуке је било и на послератним акцијама, па су тако на ОРА „Шамац-Сарајево“ бригадири редовно похађали курс обуке о „јуришу“ [Александар Касаш, „Дневник једног акцијаша са изградње пруге Шамац-Сарајево 1947. године“, *Испираживања* бр. 23 (2012), 436].

³⁷ Слободан Семинић, „Живот на омладинским радним акцијама у Југославији 1946-1963“, *Архив* вол. 8, бр.1-2 (2007), 126.

најпопуларнији међу бригадирима, па је тако око 270.000 градитеља похађало мопедске, бицикличке, фото-аматерске, кино-оператерске и друге курсеве.³⁸

Ова врста едукативних програма на ОРА била је саставни део друштвених активности бригадира на радној акцији у Чачку 1965. године. Техничко описмењавање омладине било је у првом плану организатора који су истицали заинтересованост младежи за области „народне технике и науке“.³⁹ Укупно 70 бригадира јулске смене, што је око 35% од укупног броја, слушало је течајеве радио-аматерског и фото-курса. Први је организован уз помоћ чланова радио-аматерског клуба „Гвозден Пауновић“, Милића Бојића и Родољуба Гојковића, који су уједно били и предавачи. Полазници су похађали часове електротехнике, телеграфије и радио-технике, проучавали правилнике Савеза радио-аматера Југославије и обављали практичан рад са радио-станицама на кратким таласима. Фото-курс је био мањег обима са нешто оскуднијим садржајем али готово једнако заступљен међу бригадирима. Дипломе са фото-курса однело је 30 бригадира, док је 12 од 40 полазника радио-аматерског курса положило завршни испит.⁴⁰ Генерално гледано, око 40% бригадира прве, јулске смене (у августовској није било курсева) успешно је завршило курсеве, што се уклапа у бројку од 45-50% полазника течајева и курсева за период од 1965. до 1981. године на ОРА у Југославији.⁴¹

³⁸ Михаиловић, *Омладинске радне акције*, 161-162.

³⁹ Ферид Мујезиновић, „Заволео сам овај град и биће ми тешко да одем“, *Чачански глас* 20. август 1965.

⁴⁰ Аноним, „Преко четрдесет слушалаца завршило курсеве народне технике“, *Чачански глас* 6. август 1965.

⁴¹ Већина бригадира у наведеном периоду сматра да је избор курсева добар (78%), док је њих око 59% задовољно обимом (26% сматра да их је мало, а 14% да их има много) [Михаиловић, *Омладинске радне акције*, 163; Срећко

Културно-забавне активности

Шездесете године XX века се по свему могу сврстати у ред најхаотичнијих деценија. Поред великих хладноратовских криза (Кубанска криза, Вијетнамски рат), технолошких и техничких достигнућа (лет Аполо 11, прва компјутерска игрица), култура младих и популарна култура свакако остављају највећи печат. Рокенрол, хипи-покрет, поп-арт, врх тадашње светске уметности, културе и филозофије стижу у Југославију. Омладина је конзумира посећујући музеје, библиотеке, галерије, представе, предавања, биоскопе, диско-клубове, „журке“ који више-мање улазе у стандардан оквир одрастања младих. Велика жеља за забавом и разонодом условила је да се млади више окрећу себи, својим проблемима и личним интересовањима. Међутим, читав овај културно-забавни „бум“ дешавао се у друштву захваћеном унутрашњим проблемима који су дрмали темеље социјалистичког поретка у Југославији. Устав из 1963. године који је довео до ескалације национализма на Осмом конгресу СКЈ, „одлазак на тржиште“ 1965. године, проблем „Ранковић“, побуна студената 1968. године, немири на Косову, као и многи други проблеми водили су ка дестабилизацији система и режима. Посматрајући из ова два угла, југословенско друштво се налазило у дисбалансу и хаотичној ситуацији која се свакако пресликавала и на структуру културно-забавног програма на омладинским радним акцијама где се сусретало идеолошко и модерно.⁴²

Михаиловић, „Култура, уметност и забава на омладинским радним акцијама“, *Друштвени ефекти радне акције* (1969), 150-152].

⁴² Радина Вучетић, *Кока-кола социјализам* (Београд: Службени гласник, 2012), 41-45; Предраг Ј. Марковић, *Београд*

Најфункционалнији аспект друштвених активности на радним акцијама свакако су културно-забавне манифестације. По речима Рудија Супека, културно-просветна делатност је најважнија када бригадири нису на траси. Она је била заступљена и развијена још од првих акција за време рата. Након рата културно-забавне активности су добијале све већи замаха. Приредбе, литерарне вечери, дебате, усмене новине, представе, филмови, читалачке групе, разни курсеви хигијене и лепог понашања, гостовања уметничких и глумачких трупa и хорови, само су неки од садржаја. До 1958. године карактер ових активности био је готово искључиво образовни, вођен директивама из партијског врха и Савеза омладине.⁴³

Како су акције „социјалистичко друштво у малом“, на њима се могу приметити промене које карактеришу југословенско друштво уопште. Шездесетих се на радним акцијама примећује померање са образовних на стваралачке активности у оквиру културно-забавног рада. Потенцира се на проширењу обима културне потрошње, стварању навика и интереса за културу, али и омогућавању испољавања креативности код бригадира. Преоријентација са економског на друштвено-идеолошки значај радних акција донела је увећавање садржаја културно-забавног програма на ОРА који је умногоме испуњавао бригадирско „необавезно време“ од просечно седам часова дневно.⁴⁴ Између 1958. и 1963. године организовано је 15.000 културно-уметничких

приредби, а учесници манифестација све чешће су били сами бригадири, па је у истом периоду учествовало чак 300.000 омладинаца.⁴⁵ Услови за тако нешто долазили су најпре од самих бригадира и њиховог побољшаног друштвено-образовног статуса, али и од све учесталијег и раширенијег присуства културно-уметничких институција и дешавања из света популарне културе.

Прелиминарни организациони планови чачанске радне акције умногоме су одредили место које заузимају друштвене активности, а посебно културно-забавни живот. Апострофира се значај друштвеног живота на радној акцији, па тако „Чачански глас“ свакодневно преноси планове око изградње омладинског насеља и програма културе и забаве који би допринели „учвршћивању другарских и братских односа омладине“ из читаве Југославије.⁴⁶ Радна акција „Чачак 65“ имала је карактер мини-савезне акције, па су се локалне власти побринуле да бригадирима понуде што шири спектар активности које ће их упознати са чачанским крајем. У оквиру насеља постојали су библиотека, разгласна станица, „друштвене просторије“, ТВ сала, мини-биоскоп, полигон за одржавање спортских манифестација, простор за дружење и забаву.

Најстарији облик забаве на радним акцијама свакако представљају окупљања око „вечите ватре“. Логорске ватре су традиционалан облик забаве у условима акцијашког живота са присуством апстрактних и мистичних елемената окупљања око немирног елемента природе који подстиче машту бригадира и спонтано намеће дру-

између истока и запада 1948-1965 (Београд: Службени лист СРЈ, 1996), 460-476.

⁴³ Михаиловић, *Омладинске радне акције*, 151, 153-154.

⁴⁴ Радне обавезе су трајале око 7 сати и 10 минута, спавање 6 сати, хигијена 40 минута (умивање, прање зуба), гимнастика 10 минута [Срећко Михаиловић, Раденко Вујанић, „Културно-забавна активност на радној акцији „Нови Београд 69““, *Друштвени ефекти радне акције* (1969), 167].

⁴⁵ Михаиловић, *Омладинске радне акције*, 154.

⁴⁶ М. Мариновић, „Бедем солидарности“, *Чачански глас* 18. јун 1965.

жење у кругу „братства“.⁴⁷ Спомен-парк је био место на коме се одржавала манифестација окупљања око „вечите ватре“. Традиционална акцијашка манифестација послужила је да се у обе смене ОРА „Чачак 65“ прогласе ударне бригаде, најбољи појединци, подстицано је дружење бригадира, надметање у песништву и рецитовању, као и предавање о улози и значају чачанског краја у НОБ-у.⁴⁸

Приредбе, излети и посете институцијама културе биле су само део свакодневног културно-уметничког програма на радној акцији у Чачку 1965. године. Посете и излети били су веома популаран облик активности које су подстицале нешто интимније зближавање међу бригадирима. Локална власт је организовала многобројне излете и екскурзије са циљем што бољег упознавања акцијаша са природним и културно-историјским карактеристикама чачанског краја и западног дела Србије. Бригадири су имали прилике да посете Рудник, Златибор, Јастребац, Кадињачу, док је посебан утисак на акцијаше који нису били из Чачка оставила Овчар Бања.⁴⁹ Поред оваквих екскурзија, бригадири-домаћини су госте из других крајева водили у обиласке Чачка, чак су их неретко и угошћавали у својим селима, што је одушевљавало омладинце-госте.⁵⁰ Колико је овај сегмент био битан у животу бригадира чачанске акције говори и податак да су највеће замерке организацији биле што није издавала више дозвола за излазак у град како би упознали „његове природне

лепоте и културно-историјске споменике“.⁵¹

Приредбе су још један облик друштвене активности са великом традицијом на омладинским радним акцијама. Спектар понуде и реализације се крајем 50-их година шири, а у прилог томе иде и чињеница да се до 1963. године у Југославији приступа масовном оснивању музеја и институција културе уопште (Народни Музеј у Чачку основан је 1952, а Галерија Надежде Петровић 1961. године) које нуде нове садржаје омладини.⁵² Такође, природа програма приредби и предавања постепено се мења и са чисто образовних усмерава се ка образовно-креативним у којима већином учествују сами бригадири. Веома богат културно-образовни програм био је припремљен за бригадире ОРА „Чачак 65“. Садржаји образовног карактера углавном су за циљ имали упознавање гостујућих акцијаша са културом, историјом и природним лепотама чачанског краја. Организоване су приредба „Хајде да се упознамо“ и литерарне вечери у организацији библиотеке и чачанске Гимназије. Народни музеј приредио је обиласке сталне поставке⁵³, као и предавања која су упознавала бригадире о историји Чачка, његовом улогом у народном устанку, као и личностима Косте Новаковића и Надежде Петровић.⁵⁴ Галерија Надежде Петровић је кроз серију изложби дела сликара Марка Мурата, Мила Милуновића и других упознавала бригадире са

⁴⁷ Михаиловић, Вујанић, „Културно-забавна активност на радној акцији „Нови Београд 69““, 174.

⁴⁸ Аноним, „Проглашење најбољих крај вечите ватре“, *Чачански глас* 16. јул 1965.

⁴⁹ Ферид Мујезиновић, „Бригадири упознају природне лепоте чачанског краја“, *Чачански глас* 20. август 1965.

⁵⁰ Милан Јовичић, „У посети друговима“, *Чачански глас* 23. јул 1965.

⁵¹ Ферид Мујезиновић, „Бригадири ће из Чачка понети само најлепше успомене“, *Чачански глас* 3. септембар 1965.

⁵² Милош Тимотијевић, „Шест деценија рада Народног музеја у Чачку (1952-2012)“, у: *Споменица Народног музеја у Чачку*, ур. Делфина Рајић (Чачак: Народни музеј, 2013), 27.

⁵³ У првој поставци у Конаку Јована Обреновића доминирали су предмети у вези са ратном прошлошћу партизанског покрета. Такво стање је више-мање остало до 1996. године [Тимотијевић, „Шест деценија рада Народног музеја у Чачку (1952-2012)“, 17].

⁵⁴ Аноним, „Разноврстан друштвени и забавни живот“, *Чачански глас* 16. јул 1965.

југословенским сликарством. Бригадери су били задовољни обимом и квалитетом ове врсте садржаја истичући да је то умногосте утицало на њихову свест о култури, као у случају једне бригадирке која је била одушевљена својом новом склоношћу ка књижевности, што је свакако био резултат програма Градске библиотеке.⁵⁵

Сходно општим тенденцијама на радним акцијама 60-их, потенцијало се на манифестацијама које су подстицале креативност код бригадира. Организовани су мини-концерти бригадирских оркестара, такмичења у рецитовању и пантомими, певању и музицирању. Поезија је део културног стваралаштва у оквиру којег су се бригадери највише и најчешће истицали. Уметнички квалитет је осцилирао. Углавном су то биле баналне песме шаљивих и љубавних садржаја, али је било и оних које су постале симбол ОРА као „Хеј, хај бригаде“, незванична химна радних акција. Поједини бригадери на ОРА „Чачак 65“ су се истицали, попут Радомира Андрића из Крушевца, афирмисаног песника и члана крушевачког Књижевног клуба „Багдала“, Драгана Манџукића и Милана Стојовића који су својим песмама са натуралистичко-љубавним мотивима забављали другове на многим приредбама.⁵⁶ Круна културно-уметничког програма била је завршна свечаност 31. августа 1965. године када су бригадери уверили многе грађане Чачка, представнике локалне власти и партијског руководства, у своје умеће подстакнуто или стечено на ОРА „Чачак 65“.⁵⁷

Шездесете године ХХ века представљају синоним за појам забаве. То је деценија која је инсталирала популарну

културу на мапу свих државних система, друштва и идеологија. Југославија, земља противуречности и парадокса, била је 60-их година испред готово свих земаља иза „гвоздене завесе“ када је у питању конзумирање популарне културе која је долазила са капиталистичког Запада, преваходно Сједињених Америчких Држава. Југословенска младеж је оберучке прихватила нове појаве у виду рокенрола, филма, „журки“ и игранки, моде, модерних игара, креирајући и у Југославији атмосферу „лудих шездесетих“. Долазећи на радне акције, омладина је носила са собом нове друштвене тенденције које су допринеле обилном проширивању програма и садржаја на пољу забаве и популарне културе. Организатори акције „Чачак 65“ ишли су у корак са временом и бригадирима понудили разноврсне облике забаве почев од „свирки“, преко „журки“, игранки и филма, па до разних спортских турнира и такмичења.

Филм је међу бригадирима одувек био један од најпосећенијих облика забаве. Управа ОРА „Чачак 65“ у сарадњи са предузећем „Чачак филм“ и биоскопом „Сутјеска“ организовала је покретни биоскоп за бригадере у светларнику Техничке школе, где су омладинци могли да виде најпопуларније филмове домаће и светске кинематографије. Филмови „Мач и правда“, „Мачак под шлемом“, чувени Мак Сенетов „Све за смех“ и антиратни „Непознати раг“ привукли су највише публике уз неизоставни репертоар домаћих играних филмова. Уз, већ стандардно интересовање за филм, бригадери су показали велику знатижељу према телевизији. У ТВ сали омладинског насеља, „која није могла да прими све оне који су желели себе да виде на екрану“, акцијаши су гледали репортажу о животу на траси која их је пот-

⁵⁵ Ферид Муџезиновић, „Забава и разонода упоредо са радним нормама“, *Чачански глас* 20. август 1965.

⁵⁶ Аноним, „Акцијаши пишу песме“, *Чачански глас* 23. јул 1965.

⁵⁷ М. Мариновић, „Приредба растанка“, *Чачански глас* 3. септембар 1965.

пуно збунила јер им је било необично „да гледају себе и своје другове на екрану“.⁵⁸

Један од најпопуларнијих видова забаве биле су игранке и „журке“. Оне су се одликовале масовном посећеношћу и ретко ко је од бригадира пропуштао ове манифестације. Музичке приредбе професионалних извођача на игранкама укључивали су бригадире у „генерацијски калуп“, где су се они забављали, смејали, „ђускали“, звиждали, аплаудирали, односно активно пресликавали тенденције младих 60-их година. Техничка школа у Чачку била је место окупљања бригадира на игранкама у оквиру богатог забавног програма на ОРА „Чачак 65“. Током јулске и августовске смене, готово свакодневно, бригадири су имали прилику да слушају бендове „забавних“ и народних мелодија, као и популарне рокенрол саставе. Најпопуларнији извођачи су били „Ансамбл електротехничке школе“, извођачи народних мелодија из Сарајева, а посебну популарност током двомесечне радне акције у Чачку стекли су рокенрол бендови „Беле вишње“ и „Звечарке“. Поред „живих“ наступа, бригадири су често користили грамофон, али су и сами учествовали као извођачи. Као најпопуларнија бригадирска песма издвајала се „обрада“ мексичке „Чиките“. На игранкама се и играло, па су тако омладинци показали завидно познавање „модерних“ игара - танга, фокстрота, твиста, сурфа, цеза.⁵⁹

На крају треба поменути спортске манифестације које представљају незаобилазни део забаве бригадира на радним акцијама. Те активности су углавном системски организоване, добровољне су, али делом и обавезне (јутарња гимна-

стика). Статистика говори да у просеку сваки бригадир учествује 7 до 10 пута на спортским такмичењима.⁶⁰ На ОРА „Чачак 65“ спортска такмичења и утакмице окупљала су највише бригадира. Организована су такмичења у малом фудбалу, стоним тенису, шаху, одбојци и рукомету на којима је истицано развијање спортског и колективног духа. Бригадири су се надметали између себе, али и са екипама омладине Чачка, студентском репрезентацијом Крагујевца и тимом војске. Најуспешнији спортисти, попут рукометаша Мухарема Мекића, шахисте Градимира Митрушевића и стонотенисера Милосава Савића, постајали су хероји насеља и најпопуларнији појединци. Посебно су била жустра шаховска надметања у ТВ сали омладинског насеља где су се омладинци поистовећивали са шаховским иконама Бобијем Фишером и Михаилом Таљом.⁶¹ Бригадири су углавном били задовољни спортским програмом на ОРА „Чачак 65“. Било је оних који су сматрали да је требало да буде више спортских догађаја, јер је постојећи једнообразан, алудирајући притом на бројност фудбалских надметања. Било је и оних који су били незадовољни због недостатка атлетских такмичења, што и није случајно узимајући у обзир велику популарност Мирослава Церара код југословенске омладине.⁶²

Омладинска радна акција је својеврстан друштвени експеримент који пружа могућност да се проуче одреднице, тренд развоја, структурне вредности и социјални ставови код дела омладине Југославије. Иако је организациона структура ОРА „Чачак 65“ понудила широк спектар друштвених активности и простора за

⁵⁸ Ферид Мујезиновић, „Забава и разонода упоредо са радним нормама“, *Чачански глас* 20. август 1965.

⁵⁹ Исто; Аноним, „Припрема се опште славе за растанак“, *Чачански глас* 26. август 1965.

⁶⁰ Михаиловић, *Омладинске радне акције*, 164.

⁶¹ Ферид Мујезиновић, „Забава и разонода упоредо са радним нормама“, *Чачански глас* 20. август 1965.

⁶² Аноним, „Заволео сам овај град и биће ми тешко да одем“, *Чачански глас* 20. август 1965.

„креативно акцијашење“, са сигурношћу се може констатовати да је однос омладине према овим активностима пасиван. Бригадире су углавном оријентисани на „слушање“ (предавања, курсеви, култура и забава), а не на сопствено стваралаштво, иако је у периоду 60-их направљен значајан помак у овом смеру (музика, поезија, највише спорт). Омладина је углавном окренута популарној култури (филму, рокенролу, „журкама“ и „живим свиркама“), а мање на садржаје високе културе (музеји, галерије). То је умногоме било условљено све већим присуством средстава за масовне комуникације (радио, тв), пасивним образовним системом који је базиран на фронталној настави, мањком улагања, као и уским радијусом програмног и просторног деловања установа културе. Друштвене активности на радним акцијама се од 60-их година углавном окрећу ка задовољавању интереса већине бригадира.

Извори:

Чачански глас, 1965.

Литература:

1. Вуловић Милован, *Знамења слободе* (Чачак: Општински одбор СУБНОР-а, Друштво за неговање традиција ослободилачких ратова од 1912-1918. године, 1994)
2. Вуцелић Воја, „Омладинска радна акција на Црном врху“, *Годишњак рада Београда* књ. XVI (1969)
3. Вучетић Радина, *Кока-кола социјализам* (Београд: Службени гласник, 2012)
4. Горуновић Гордана, „Сећања на омладинске радне акције као елемент југословенског наслеђа: из перспективе учесника и активисте“, *Огледи о југословенском наслеђу* (2012)
5. Добривојевић Ивана, „Између идеологије и поп-културе живот омладине у ФНРЈ 1945-1955“, *Историја 20. века* вол. 28, бр. 1 (2010)
6. Златић Божидар, *Чачански крај* (Чачак: Просвета, 1969)
7. Касаш Александар, „Дневник једног акцијаша са изградње пруге Шамац-Сарајево 1947. године“, *Историјски бр.* 23 (2012)
8. Кузмановић Бранко, „Утицај радне акције на однос према групи и колективном животу“, *Настава и васпитање* год. 23, бр. 1 (1974)
9. Марковић Предраг Ј., *Београд између истока и запада 1948-1965* (Београд: Службени лист СРЈ, 1996)
10. Михаиловић Срећко, Вујанић Раденко, „Културно-забавна активност на радној акцији „Нови Београд 69““, *Друштвени ефекти радне акције* (1969)
11. Михаиловић Срећко, „Култура, уметност и забава на омладинским радним акцијама“, *Друштвени ефекти радне акције* (1969)
12. Михаиловић Срећко, *Омладинске радне акције* (Београд: Истраживачко-издавачки центар ССО Србије, 1985)
13. Петрановић Бранко, *Историја Југославије 1918-1988* (Београд: Нолит, 1988)
14. Радојковић Љубица, „Омладинска радна акција на изградњи Београда 1947-1950. године“, *Годишњак рада Београда* књ. 5 (1958)
15. Селинић Слободан, „Омладина гради Југославију“, *Архив* вол. 6, бр. 1-2 (2005)
16. Селинић Слободан, „Живот на омладинским радним акцијама у Југославији 1946-1963“, *Архив* вол. 8, бр. 1-2 (2007)
17. Тимотијевић Милош, *Модернизација балканског града (1944-1989)* (Чачак: Народни музеј, 2012)
18. Тимотијевић Милош, „Шест деценија рада Народног музеја у Чачку (1952-2012)“, *Споменица Народног музеја у Чачку* (Чачак: Народни музеј, 2013)
19. Броз Јосип Тито, *Одговори*, прир. Ристо Тошовић (Београд: Српска књижевна задруга, 1977)

Social activities at youth voluntary physical labor on the example of ORA - (Youth Voluntary Physical Labor) - 'Cacak 65'

This paper analyses youth voluntary physical labor as a special phenomenon in history of socialist Yugoslavia on the example of ORA 'Cacak 65' which was organized in the period July-August 1965. Social activities present just one part of this significant, historical, multi structural and social phenomenon.

Great flood which happened in Cacak region in the night between 12th and 13th May made a big damage in Cacak municipality. Material damage was enormous while long-term consequences from 1965 affected the region for several more years. In connection with it, long-term plans envisaged building defense rampart along the river from the restaurant 'Belvi' to Cacak slaughterhouse.

Youth voluntary physical labor was organized on 1st July, 1965 and it was at the same time specific and typical for the 60s. Its specific characteristic was that beside young people from Cacak, young people from all other federal republics took part in

the labor, thus creating a micro federal labor work action out of a local one. That kind of situation made a space for implementation of many social motifs which were reflected through the phenomenon of youth voluntary physical labors.

Foreign affair's orientation of Yugoslavia towards capitalist west brought many changes which affected the content of social activities at youth voluntary physical labor. Besides traditional manifestations and motifs which glorified socialist regime and ideology (camp fires, outstanding workers proclamation), youth enjoyed more and more in programs which offered contents of pop culture and entertainment (modern dances, film, Rock Roll).

Tendencies and wishes of young people in Yugoslavia in the 60s can be seen on the example of social activities and programs at youth voluntary physical labor 'Cacak 65'.

Milan LIŠANČIĆ, M.A.

Les activités sociales lors des chantiers De jeunesse sur l'exemple de l'ORA „Cacak 65“

Ce travail analyse les chantiers de jeunesse comme une sorte de phénomène dans l'histoire de la Yougoslavie socialiste sur l'exemple de l'ORA „Cacak 65“ qui fut organisée dans la période juillet-août de l'année 1965. Les activités sociales lors des chantiers représentent seulement une partie de ce phénomène historique, multi-structural et social.

La grande inondation qui se passa dans la région de Cacak dans la nuit entre le 12 et le 13 mai causa de graves dommages dans la région de Cacak. Les dégâts matériels furent énormes tandis que les conséquences à long terme de la catastrophe de l'année 1965 se ressentirent pendant les années suivantes également. À cet égard, les plans préventifs à long terme prévirent la construction de murs défensifs qui s'étendent du café „Belvi“ à l'abattoir de Cacak.

Le chantier qui s'ensuivit le 1er juillet de l'année 1965 fut autant spécifique que typique pour la période des années 60. La spécificité se reflète en ce qu'auprès de la jeunesse de Cacak participa aussi la

jeunesse de toutes les républiques fédérées, formant du chantier local un chantier micro fédéré. Une telle situation créa un emplacement pour l'implémentation de nombreux motifs sociaux qui se reflètent à travers le phénomène du chantier. L'orientation de la politique extérieure de la Yougoslavie envers l'Ouest capitaliste apporta de nombreux changements sociaux qui se reflètent également sur les contenus des activités sociales sur les chantiers. Mis à part les manifestations et les motifs traditionnaux qui glorifièrent le régime socialiste et l'idéologie (feux de camp, travail de choc), la jeunesse se plut de plus en plus dans les programmes qui offrirent aux jeunes des contenus de la culture populaire et de la distraction („danses modernes“, film, rock'n'roll).

Sur l'exemple des activités sociales et du programme lors du chantier „Cacak 65“, on peut voir les tendances et les aspirations des jeunes des années 60 en Yougoslavie.

Milan LIŠANČIĆ, Mr

Сл. 1 - Пойлава у Чачку 1965. године (Народни музеј Чачак)

Сл. 2 - Пойлава у Чачку 1965. године (Народни музеј Чачак)

Сл. 3 - Поплава у Чачку 1965. године (Народни музеј Чачак)

Сл. 4 - Омладина Чачка на радној акцији „Бедем 65“ (Народни музеј Чачак)

Сл. 5 - Омладина Чачка на радној акцији „Бедем 65“ (Народни музеј Чачак)

Сл. 6 - Омладина Чачка на изградњи бедема 1965. године (Народни музеј Чачак)